

Yayın Geliş Tarihi: 21.02.2019
Yayına Kabul Tarihi: 26.03.2019
Online Yayın Tarihi: 25.09.2019
http://dx.doi.org/10.16953/deusosbil.530103

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Cilt: 21, Sayı: 3, Yıl: 2019, Sayfa: 997-1010
ISSN: 1302-3284 E-ISSN: 1308-0911

Araştırma Makalesi

MAĞCAN CUMABAY'IN "TÜRKİSTAN" VE YAVUZ BÜLENT BÂKİLER'İN "BÜYÜK DESTAN" ADLI ŞİİRLERİ ÜZERİNE BİR KARŞILAŞTIRMA¹

Ahmet DAŞCILAR*

Öz

Mağcan Cumabay ve Yavuz Bülent Bâkiler, farklı zamanlarda ve farklı coğrafyalarda yetişmiş iki şairimizdir. Mağcan Cumabay, Kazak milliyetçiliğiyle birlikte tüm Türkleri kapsayan bir fikir ve sanat anlayışını savunur. Şiirlerinde birçok tema ile birlikte Türk dünyasının genel durumunu anlatır, Türk milletinin bağlarının birleşmesi gerektiğini dile getirir. Yavuz Bülent Bâkiler, Azerbaycan topraklarından Anadolu'ya göç eden bir soy ağacına sahiptir. Sivas'ta doğan Bâkiler, Türk dünyasındaki gelişmeleri yakından takip eder. Hazırladığı eserlerde ve çıkardığı Kopuz, Orkun gibi dergilerde Türkistan'ı ve Türk dünyasını özlemle anlatır. Şairlerimizin incelediğimiz şiirlerinde kültür birliği, soy birliği, dil birliği gibi açılardan konuyu ele alışları, şiirlerinde öne çıkardıkları Türk dünyasındaki şahsiyetler, üzerinde durdukları coğrafyalar ele alınmıştır. Makalede Mağcan Cumabay'ın "Türkistan" ve Yavuz Bülent Bâkiler'in "Büyük Destan" şiirleri "Türkistan" kavramından hareketle karşılaştırılmış, şairlerimizin bu kavramı ele alışlarındaki ortaklıklar ve farklılıklar ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Mağcan Cumabay, Yavuz Bülent Bâkiler, Türkistan, Büyük Destan, Turan, Türkçülük.

A COMPARISON ON POEMS OF MAĞCAN CUMABAY'S "TÜRKİSTAN" AND YAVUZ BÜLENT BÂKİLER'S "BÜYÜK DESTAN"²

Abstract

Mağcan Cumabay and Yavuz Bülent Bâkiler are two poets who grew up at different times and in different geographies. Mağcan Cumabay, together with Kazakh

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi (APA 6. Sürüm):

Daşcılar, A. (2019). Mağcan Cumabay'ın "Türkistan" ve Yavuz Bülent Bâkiler'in "Büyük Destan" adlı şiirleri üzerine bir karşılaştırma. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21 (3), 997-1010.

¹Bu makalede ele alınan konu, İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Tezli Yüksek Lisans Programı'ndaki "Çağdaş Türk Edebiyatlarında Ortak Temalar" adlı derste proje olarak sunulmuştur.

*Yüksek Lisans, İstanbul Aydın Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, ORCID: 0000-0002-3663-8933, ahmetdascilar@gmail.com

² The issues discussed in this article, Istanbul Aydın University Institute of Social Sciences Turkish Language and Literature Master's Degree Program in "Common Themes in Contemporary Turkish Literature" course has been presented in the project.

nationalism, advocates an idea and an understanding of art covering all the Turks. In his poems, he reflects, along with many other themes, the general situation of the Turkish world and states that the ties of the Turkish nation should unite. Yavuz Bülent Bâkiler is from a family that migrated from Azerbaijan to Anatolia. Bâkiler, who was born in Sivas closely follow the developments in the Turkish world. In his works and in magazines such as Kopuz, Orkun longingly describes Turkestan and the Turkish world. In the poems of the poets, we examined their approach to address the issue in terms of unity of culture, unity of genealogy, unity of language, the figures from Turkish world they bring forward in their poems, the geographies they focus on. In this article, Mağcan Cumabay's poem "Türkistan" and Yavuz Bülent Bâkiler's poem "Büyük Destan" were compared in terms of the concept of "Turkestan", to show the similarities and differences in the ways in which our poets deal with this concept.

Keywords: Mağcan Cumabay, Yavuz Bülent Bâkiler, Turkestan, Büyük Destan, Turan, Turkism.

GİRİŞ

Bir şiirin muhtevası, bıraktığı etki ile okuyucunun şair hakkında yorumda bulunabilmesine imkân tanır. Böyle bakıldığında Mağcan Cumabay³ ve Yavuz Bülent Bâkiler'den seçtiğimiz "Türkistan" temalı iki şiir, okuyucu için şairlerimizin şahsiyetleri ve hayatları hakkında önemli ipuçları taşımaktadır. Şairlerimizin ele aldığımız şiirlerindeki temalarda onlara ait izler vardır. Mehmet Kaplan, aynı temayı işleyen şairleri şahsiyet olgusu olarak ayırır. "Aynı temi işleyen iki şair arasındaki şahsiyet farkı, onu ele alış, ortaya koyuş ve ifade ediş ayrılığında görülür." (Kaplan, 2006: 10). Mağcan Cumabay ile Yavuz Bülent Bâkiler'den seçtiğimiz iki şiirde bu şairlerin "Türkistan" kavramına yaklaşımları, soy birliği, dil birliği, inanç birliği ve ideal birliği gibi kaynaklar sebebiyle ortaklıklar taşımakla birlikte şahsiyet olgusu sebebiyle farklılıklar da gösterecektir.

İki şairimizin yaşam öykülerine ve eserlerine dikkat edildiğinde "Türkistan"ın onlar için müstesna bir yere sahip olduğunu söyleyebiliriz. Onlar birçok eserinde bu kavramı, salt coğrafya olarak ele almamıştır. Bu kavramla mayalanan fikirleri sebebiyle bazı kesimlerden tepki gördüklerini ve dışlandıklarını, ancak içlerinden gelen duyguyu şiirlerine yansıtmaya devam ettiklerini de belirtmek isteriz.

Mağcan Cumabay, Anadolu'da yaşayan Türkleri ve onların mücadelelerini yakından takip eder. Çanakkale savaşı için yazdığı *Uzaktaki Kardeşime* ve Millî Mücadele zaferi sonrası yazılan *Türkistan* şiiri bu noktada önemlidir. Şeriyazdan Elevkenov, Mağcan'ın "Türkistan" şiirini 1920 yılının Nisan ayında Türkiye'deki zaferden esinlenerek yazdığını belirtir. (Elevkenov, 1995: 192). 1923 yılında çıkan şiir kitabından sonra bazı kesimlerin olumsuz tenkitlerine maruz kalan Mağcan'ın

³Türkiye'de yayımlanan çalışmalarda şairimizin adı Mağcan Cumabayulı, Mağcan Cumabayoğlu, Mağcan Cumabaev, Magjan Jumabayef, Magjan Jumabayev, vb. şeklinde de yazılmıştır. Biz Mağcan Cumabay yazımını tercih ettik.

eserlerinin okunması yasaklanır. Kapağan, o dönemlerde Mağcan'ın "geçmiş devirleri överek ferdiyetçiliği yücelttiği", "milliyetçiliği terennüm ettiği" vb. gerekçelerle suçlu bulunduğunu ifade etmiştir. (Kapağan, 2015: 194). Mağcan'ın fikirleri sebebiyle suçlanması gibi "Yavuz Bülent Bâkiler de bir zamanlar Türkiye'de Türkistan ve Azerbaycan'dan bahsetmenin zor bir iş olduğunu ifade etmiştir.(Bâkiler, 2008: 9). Görüldüğü üzere her iki şair de düşüncelerini savunurken zorluklar yaşamıştır. Ancak bu zorluklar onların Türklüğü, Türkistan'ı, Türkçülüğü tema olarak ele almalarına engel olmamıştır. Mağcan Cumabay'ın *Yer Yüzüne, Ural, Ural Dağı, Uzaktaki Kardeşime, Türkistan, Kazak Dili, Tez Varacağım ve Turan'ın Bağrında* gibi birçok şiiri onun Türkistan'ı, milli duyguları, turanı ve Türkçülük düşüncesini anlattığı şiirleridir. Şeriyazdan ELEVKENOV, Mağcan Cumabay'ın bu türde şiirler kaleme almasındaki en önemli sebebin "bağımsızlık arzusu ve sömürgecilere karşı tepki" olduğunu ifade etmektedir. (Elevkenov, 1995: 191). Yavuz Bülent Bâkiler'in *Türkistan, Unuttuğumuz İnsanlar, Karabağ Hasreti, Bizim Türkümüz, Azerbaycan, Sevmek, Büyük Destan* vb. şiirleri de onun Türklük, Türkistan, Türkçülük anlayışının tezahürüdür. Dâhil olduğu Türk Ocağı halkasında tanıştığı Hamdullah Suphi, Galip Erdem, Halide Nusret Zorlutuna ve Arif Nihat Asya gibi devrin önemli isimleri ile tanışması da yetişmesinde etkili olmuştur. Ayvazoğlu bu süreci "Artık o bir Turancı'dır. Kökleriyle bağlı olduğu ve annesi Hayriye Hanım'ın yanık türkülü masallar dünyası içinde tanıyıp sevdiği Azerbaycan'a, Karabağ'a ve bütün Türk dünyasına şiirler söylemeye başlar." şeklinde özetlemektedir. (2007: 134). Burada geçirdiği günler Bâkiler'in Türkçülük ve Türk dünyası sevgisini daha da pekiştirir.

Mağcan'ın *Türkistan* ve Bâkiler'in *Büyük Destan* şiirinde Türk milletinin geçmişten bugüne gelen yüce duruşu işlenir. Her iki şair de şiirlerinde Türk milletinin tarihini ve ait oldukları vatan topraklarını (Altay Dağları) dile getirir. Ferhat Tamir'in "*Mağcan Cumabayef Ölenleri*" (Tamir, 1993) eserinde ve Yılmaz Bacaklı'nın "*Mağcan Cumabay'ın Şiirleri Üzerine Bir İnceleme*" (Bacaklı, 2014) çalışmasında Mağcan'ın incelediğimiz şiiri müstakil olarak tahlil edilmemiştir. Aynı şekilde Yavuz Bülent Bâkiler'in "*Harman*" eseri üzerine yapılan "*Yavuz Bülent Bakiler'in Harman Adlı Eserinin Biçim ve İçerik Açısından İncelenmesi*" (Batur, 2012) adlı çalışmada da "*Büyük Destan*" şiiri müstakil olarak ele alınmamış "*Harman*" eseri bütüncül bir bakışla incelenmiştir. Çalışmamızda Mağcan Cumabay'ın ve Yavuz Bülent Bâkiler'in birçok ortaklığa sahip olduğunu düşündüğümüz ve "Türkistan" kavramından "Türkçülük"e uzanan bir bakış açısının hâkim olduğu "*Türkistan*" ve "*Büyük Destan*" şiirlerini karşılaştırmaya gayret ettik.

"TÜRKİSTAN" VE "BÜYÜK DESTAN"

Şiir dünyalarında Mağcan Cumabay ve Yavuz Bülent Bâkiler tema yelpazesi geniş olan şairlerdir. Onları ele alıp şiirlerini incelerken sadece Türkistan, Turan temalarından bahsetmek sınırlı bir anlayış olacaktır. Aşk, kadın, gençlik,

vatan, tabiat, Türkçülük gibi temaları ikisinde de görebiliriz. Mağcan'ın *Tileğim, Gülsimge, Kıskı Colda, Carım, Ural, Cavingerдин Cırı* vb. şiirlerinde bunu görmek mümkündür. Şiirlerinin tamamı okunduğunda onun tema dünyası da ortaya çıkar. Aynı şekilde Türkistan ve Turan ile ilgili şiirleri Yavuz Bülent Bâkiler'in bilinen bir yanısıdır, ancak bunların yanında eserleri geniş bir tema yelpazesine de sahiptir. Bayram onun bu özelliğini, "Aşk, gençlik, kadın, kadın sadakati, yalnızlık, tabiat, vatan coğrafyası, gariplik, gurbet, doğduğu şehir Sivas, onun eski ve yeni çehresi, fakirlik, dilenmek zorunda bırakılan çocuklar, kaybolmuş çocukluk, İstanbul gibi konularda yazdığı şiirlerinin de edebiyatımızda önemli bir yeri vardır." şeklinde ifade etmektedir. (2011: 92). Hem Mağcan hem de Bâkiler, şiirlerinde geniş bir tema dünyası yaratmışlardır. İncelediğimiz şiirlerinde öne çıkardıkları ise Türklük anlayışı ve Türkistan sevgisidir.

Hem Mağcan hem de Bâkiler şiirlerinde Kazak ve Türk (Türkiye Türkleri, Anadolu Türkleri) gibi alt kimliklerini dile getirdikleri gibi bir üst kimlik olarak bütün Türkleri birleştiren "Türk" kavramını kullanmışlardır. Mağcan'ın şiirlerinde Kazak kahramanlarından, Kazak halkından bahsetmesi, Bâkiler'in Azerbaycan'a olan özlemini anlattığı şiirleri Anadolu'yu anlatması bu düşüncemizi destekler. Mağcan Cumabay, şiirlerinde dile getirdiği Türkçülük ve kullandığı "Türkistan" ifadesi ile sadece Kazak Türklerini değil Sovyet yönetimi altında varlığını devam ettiren tüm Türk halklarını kucaklar ve onları üst kimlikleri olan Türk kavramının çatısı altında düşünür. *Türkistan* şiirinde Mağcan, bu düşüncesini "Yeryüzünde Turan'a denk yer var mı?/Beşeriyette Türk'e denk millet var mı?" övgüsüyle dile getirir. Koç'a göre, "Mağcan'ın şiirleri esasında halkının, memleketinin kaderine ithaf edilmiştir. Mağcan, sadece Kazak Türklerinin değil bütün Türk halkları için totaliter rejimi reddetmiş, bunun yerine milliyetçi bir kimlik istemiştir. Bu uğurda sürgüne gönderilmiş, hapiste yatmış, kısaca görmediği cefa kalmamıştır." (Koç vd., 2007: 482-483). Onun Sovyet rejimi tarafından tenkit edilen şiirlerinden biri "Yer Yüzüne"dir:

CER CÜZİNE (YER YÜZÜNE)

Cer cüzine er atağım cayılğan.

Can emespin ottan suvdan tayıñan.

Kayratı mol, kandı balak kıranmın,

Kün bolğan çok cavdan cürek şayılğan.

Erkin ıgırıp şıkkam askar Altayğa,

Kırda turıp sadak tartkam Kitayğa.

Talay taygak, tar keşüvde taymağan

Batır cürek, kayrat endi alday ma?!

*Talmay, kayıtpay kamal buzğan kemenger,
Arıstanğa karsı umtılğan mendey er,
Bir barkıldak calpıladağan töbetten
Korkar bolsam, cutsın meni kara cer.*

Yer Yüzüne, “Yer yüzüne yiğit nâmım yayılmıştır; ateşten ve sudan korkan insan değilim. Çok kuvvetli ve ayakları kanlı kıranım. Düşmandan yüz çevirdiğim yoktur. Hür olarak sıçrayıp yüce Altay’a çıkmışım; kırdan durup Çinli’ye yay çekmişim. Birçok kaygan ve dar geçitte kaymayan kahraman yürek ve gayret, şimdi aldatır mı?! Benim gibi yorulmayıp, geri dönmeyip kale yıkan dâhi; arslana hücum eden yiğit, her şeye havlayan ve boş yere oraya buraya koşan bir köpekten korkarsa... Kara yer beni yutsun. (Tamir, 1993: 193). Mağcan’ın daha önce adını zikrettiğimiz şiirlerinde olduğu gibi “*Yer Yüzüne*” şiirinde de Türk tarihi, Türkistan ve bununla ilgili motifler dikkat çekmektedir. Ben diyerek övündüğü bir tarih vardır. Destanlarda anlatılan Altay’a çıkarak Çinliler ile verdiği korkusuz mücadeleyi anlatır. Yavuz Bülent Bâkiler de Mağcan’ın ben diyerek içselleştirdiği Türkistan’ı “*Türkistan*” şiirinde açık bir şekilde yazar. Türk’ün yurtlarından biri olan Türkistan’a karşı ne hissettiğini dile getirir. Bâkiler, kendi ifadesiyle “*Ve Türkistan, benim şiirlerimde, sanki bin yıllık bir hasretin hüznülü çiçeğidir.*” demektedir (Bâkiler, 2008: 42).

Tanrım, bir gün acaba diyebilecek miyim?

Vuslatın yüzüme nakışladığı nurla

Bir kardeş bahçesine uzanır gibi huzurla

Türkistan’ın toprağına uzandım. (Bâkiler, 2010: 216).

Mağcan Cumabay’ın 1923 yılında Taşkent’te yayımlanan “*Mağcan Cumabayef Ölenderi*” adlı eserinde yer alan “*Türkistan*” şiiri ve Yavuz Bülent Bâkiler’in ise 1999 yılında Orkun dergisinin bir yarışmasına gönderdiği ve sonrasında 2000 yılında “*Harman*” adlı eserinde yer verdiği “*Büyük Destan*” şiiri, kanaatimizce şairlerin “*Türkistan*” temasını net bir şekilde ortaya koydukları eserleridir. Her iki şair de bu şiirleriyle Türk dünyasını kendi bakış açılarıyla ele alırlar.

Mağcan Cumabay “*Türkistan*” şiirinin daha ilk mısrasında Türkistan’ı “iki dünya(nın) eşiği” olarak tanımlar. Türkistan, Mağcan’a göre Türklerin doğduğu ve öldüğü yerdir onlar için hayati bir konumdadır. Bu duyguyla o, Türkistan’a verdiği değeri net bir şekilde ortaya koyar. Mağcan’ın gözünde Türkistan, Türk’ün doğup büyüdüğü yerdir. Atalarının at koşturduğu, büyük devletler kurduğu, nesillerin gelip geçtiği, en önemlisi de Tanrı’dan gelen bir kısımdır. O, Türk’ü anlatırken “yiğit Türk”der. Mağcan, seslenmek istediği Türk halkına bilinçli bir tutumla yaklaşır ve yaşadıkları topraklara aidiyetlerinin başlıca göstergesi olan geçmişinin fotoğrafını çeker. Şeriyazdan ELEVKENOV, Mağcan’ın Türkistan’ı, “birliği

sağlayacak olan vatan” bilinciyle gördüğünü ve şiirinde bu şekilde dile getirdiğini ileri sürmektedir. (Elevkenov, 1995). Mağcan da şiirine bu bakışla başlar.

Türkistan, iki dünya eşiğidir,

Türkistan, yiğit Türkün beşiğidir.

Türkistan gibi güzel yerde doğmuş,

Türk'e, Tanrı'nın verdiği nasibidir. (Türkistan)

Mağcan'ın “Türkistan” şiirinin ilk mısralarında gururla belirttiği aitlik hissini aynı şekilde “*Büyük Destan*” şiirinin ilk mısralarında Yavuz Bülent Bâkiler'in de dile getirdiğini görürüz. İki şairin şiirlerine köklerinin geldiği yeri göstererek başlamak seslendikleri kitle için önemli bir tercihtir. Yavuz Bülent Bâkiler, şiirin ilk mısralarında şahsiyetinin ortaya çıkardığı birikim ile tarihte geldiği yeri, kendisinin ait olduğu toprakları ve Türkistan'ı sözcükleriyle, bizlere çizer. Ortaya koyduğu bu mısralarda Mağcan'ın şiiri ile benzer bir başlangıç noktası ortaya çıkar. Her ikisi de Türkistan'a önem atfeder Mağcan, büyüdüğümüz dil öğrendiğimiz beşik ile anlatır duygularını, Bâkiler ise topraklarını şahdamarı olarak görür. Ailesinin soyu Karabağ'a kadar ulaşan Bâkiler, atalarının topraklarına hasret duyan bir şairdir. Onun atalarının topraklarına gitmesi Türkistan'ı gezmesi bürokrat olduğu zamana dek süren bir hasrettir. Onun şiirinde Türk tarihi kadar Türkistan özlemi de ön plandadır. Şairin Türkistan'ı anlatan şiirleri ve Azerbaycan özlemini anlattığı “*Karabağ Hasreti*”, “*Azerbaycan Yüreğimde Bir Şahdamardır*” gibi eserleri bu duygularını ortaya çıkarır. Altay dağlarından koparak geldim ifadesi onun Türkistan'a olan özlemini açıkça ortaya koyar. Mağcan gibi o da soyuna duyduğu güveni mısralarına taşır.

Ben, Altay dağlarından koparak geldim

Yüreğimde Türkistan'dan binbir nakış var.

Çok şükür aslım da, neslim de belli

Türk'üm, Müslümanım o dağlar kadar. (Büyük Destan)

Bâkiler, “*Büyük Destan*”da Türkistan'ı anlatırken ve Türk tarihini öne çıkarırken şiirindeki motiflerinde yaşadığı yılların da etkisiyle şiirinde İslami unsurları Mağcan Cumabay'a göre daha fazla kullanır. O, Türkistan gezisinde gördüğü Bibi Hanım Medresesi'nin yıkık halini eski ihtişamının olmayışını ve Taşkent'te karşılaştığı bir doktora hediye ettiği Kur'an'ı ve tepkilerini de hüznü bir şekilde anlatır. “ ‘miş’, ‘muş’ diyorum çünkü bize o şaheserlerin sadece harabelerini gösterdiler. Bibi Hanım Camii'nin büyük kubbeleri çökmüş, minareleri yıkılmış, bazı duvarları ise, yerle bir olmuştur.” (Bâkiler, 2008: 247). Ahmet Kabaklı da Bâkiler'in Türk-İslam terkihiyle şiirlerini kaleme aldığını belirtir. “Lirizmi ile birlikte bir düşünce dünyası da açık olan Bâkiler Türk-İslam-çağ-tarih terkihinin hava ve ilhamı ile yazmaktadır.” (Kabaklı, 1978: 592). Anadolu'da büyümesinin, üniversite yıllarında temas kurduğu Halide Nusret, Arif

Nihat gibi düşünce ve edebiyat insanlarının etkilerinin ve Sovyet etkisinden uzak olmasının Yavuz Bülent Bâkiler'de İslami motifleri kullanmada farklı bir etkisi olduğunu düşünüyoruz.

...Türk'üm, Müslümanım o dağlar kadar.

...Büyüdü benimle mübarek yurdum

...Sonra durgun sulara "bismillâh"larla

Kilim seccadesini serenlerdenim.

...Övdü büyük peygamber İstanbul başbuğumu

Kur'an'la da müjdelendim. (Büyük Destan)

Türkistan'ı anlatırken Bâkiler'in kullandığı İslami motiflerin çeşitli mısralardaki yoğunluğu bu düşüncemizi destekler niteliktedir. Mağcan Cumabay'ın "Türkistan" şiirinde İslami motifler Bâkiler'de olduğu gibi ilk bakışta dikkatleri çekmez. Mağcan Cumabay, Türk tarihini, Türkistan'ı anlatırken coğrafyaya önem verir. Türkistan coğrafyasını şiirinde yedi dörtlükte geniş bir çerçeveye ele alır. Mağcan, Türkistan'ın adının eskiden "Turan" olarak anıldığını ifade eder, coğrafyayı anlatırken de bu adı kullanır. Turan'ın coğrafyasını duygularını katarak anlatır. Aral, Oks ve Yaksart, Tiyanşan, Altay, Pamir, Kazıkurt, Isık, Balkaş gibi Türk coğrafyasına ait örnekler verir. Kazıkurt Dağı ile Nuh'un gemisi arasında bağlantı kurar. Onun Turan coğrafyasında yaşanmışlıkların izini görmek mümkündür. Mağcan, Turan'ın coğrafyasını şiirinde anlatırken Kazak coğrafyasından izleri de barındırır. Mağcan'ın şiirinde bize tarifi yapılan Turan coğrafyasının çölleri, derya denen ırmakları ve gölleri onun küçüklüğünden beri içinde dolaştığı bildiği hali ile ayrıntılı olarak verilmiştir. Mağcan, vatan olarak gördüğü bu coğrafya öğelerine kendi değerlerini katar. Şiirde, bu yerlerin atalarının sahip olduğu yerler olduğunu hissettirir. "Şair ister dağı, ister bozkırın uçsuz bucaksız enginliğini yazsın hatta gölü veya yaz sabahını, kısa akşam vaktini ister ekin tarlası isterse toprak, güneş, ay hakkında yazsın, her şeyden önce kendi dünya görüşü ile duygularını ön planda tutar." (Koç vd., 2007: 480). Anlattığı coğrafyada dedelerinin mezarlarının olduğunu dile getirir. Övgü dolu sözlerle gözümüzde canlanan öğeler oluşturur.

Turan'ın uçsuz bucaksız çölü nasıldır?

Deniz gibi kıyıları görünmeyen gölü nasıldır?

Turan'ın derya denen ırmakları,

Taşınca, çölü basan seli nasıldır?

*Turan'ın göğe yükselen dağları vardır,
Yüksek başını bembeyaz saçlar örter.
Bağrında nazlı pınar, koşup oynuyor,
Dağın serin damlalarıyla dolup coşuyor.
Rüzgâr esmeyen sapsarı kumlu çölleri var,
Mezar gibi, hiçbir ses yok, ıssız.
Uçsuz bucaksız çölde canlı mı olur?
Geniş kumda cinlerle periler oyun oynarlar.
Turan'ın deniz denecek gölleri vardır,
Aral, dalgalanan uçsuz bucaksız bir deniz.
Bir uçtaki mukaddes Isık Göl'ün,
Bağrında gök yeveli Türk dünyaya gelmiş. (Türkistan)*

Aynı coğrafya ögesini Yavuz Bülent Bâkiler'in "*Büyük Destan*" şiirinde de görmek mümkündür. Yavuz Bülent Bâkiler, Türkistan gezisinde kendi gözleriyle gördüğü ve toprağını öptüm dediği yerleri şiir dünyasında Turan ile ilgili şiirlerinde gösterir. Yavuz Bülent Bâkiler'in "*Büyük Destan*" şiirinde coğrafya, Mağcan'dan farklı olarak belirgin bir kullanımdan ziyade dekor olarak kullanılır. Onun verdiği Türkistan ile ilgili coğrafya öğeleri Mağcan'ın betimlemelerinden farklı olarak ayrıntılı bir şekilde kaleme alınmamıştır. Yavuz Bülent Bâkiler'in Anadolu'da oluştu Mağcan Cumabay'ın Türkistan coğrafyasına yakınlığı ayrıntıları etkiler. Bâkiler'in Türkistan coğrafyasını gezdiği ve gözlemlerini bir gezi yazısı olarak kaleme aldığı "*Türkistan Türkistan*" onun düşüncelerini ve bakış açısını yansıtmak bakımından önemlidir. Eserinin ön sözünde "*Üsküp'ten Kosova'ya, Türkistan Türkistan* gibi kitaplarımla milletimizin, tarihimizin dünü ve bugünü arasında köprüler kurmaya çalıştım." demektedir (Bâkiler, 2008: 9). Mağcan'da yer alan Seyhun, Ceyhun Bâkiler'in de mısralarında yer alır. Bâkiler, Türkistan'ın dolaştığı dokunduğu yerlerine değinir ve onların Türklere ait olduğunu dolayısıyla onun vatani olduğunu "*Toprağıma bağdaş kurup oturdum*" sözleriyle dile getirir.

*Nevruz toylarımızda ateşler tutuşturdum
Orhun'dan, Seyhun'dan, Ceyhun'dan geçtim
Yol gösterdi kükreyerek bana Bozkurt'um
Atımla hep yan yana, gözelerden su içtim
Baykal'da da çimdim ben, Hazar denizinde de
Toprağıma bağdaş kurup oturdum. (Büyük Destan)*

Mağcan Cumabay'ın, Bâkiler'den farklı olarak Kazak tarihine, Kazak kahramanlarına ayrı bir başlık açtığını görürüz. Onun şiirinde Türkistan, Turan kendisini epik bir anlatımda gösterir. Mağcan'ın ifadesiyle "Turan", daha genel bir tabloyla ifade edilir. Kasım Han, Esim Han, Tevke Han, Abılay Han⁴ gibi isimlerden ve Kazakların güçlü duruşundan bahseder. "*Nazar Han kadar adil han az bulunur,/ Alaş için Esim Han'ın kanunları uygundur.*" Onların bölgede kurdukları devletleri öne çıkarır. Bâkiler'de ise genel Türk tarihi, Alper Tunga ve Fatih Sultan Mehmet gibi Türk kahramanları zikredilir.

*Turan, arslan bir millete vatan olmuş,
Turan'da Kazak'ım da hanlık kurmuş.
Kazak'ın kanunları anlaşılır Kasım Han',
Turan'ın birçok yerini idare etmiş. (Türkistan)*

Her iki şair de Türk kültüründe yer alan motiflere ve Türk devletlerinin kahramanlarına şiirlerinin çeşitli dizelerinde yer verir. "*Türkistan*" ve "*Büyük Destan*" şiirlerinde yer alan motifler, Türk milletinin tarih şuurunu canlandırıcı ifadelerle sahiptir. Mağcan ve Bâkiler Türk tarihinde yer alan kişileri ve onların başarılarını özellikle dile getirirler. Gözlerinde şanlı bir tarih ve şanlı bir millet vardır. Ele aldıkları tarih ve millet Türkistan'a hükmeden bir geçmişe sahiptir. Bu düşünceyle şekillenen şiirlerinde kullandıkları benzer öğelerden birisi de Alper Tunga'dır. Saka Türklerinin adı destanlaşmış önemli komutanı olan Alper Tunga'ya her iki şiirde de atıfta bulunulur. Onun kahramanlıklarından yola çıkılarak Türkistan'da kurulan devlet ve devletin hâkimiyeti vurgulanır.

*Ben ki Alper Tunga'ya gönül verenlerdenim
Yurt uğruna dolu-dizgin göğüs gerenlerdenim
Sonra durgun sulara "bismillâh"larla
Kilim seccadesini serenlerdenim
Yani hem Alpler'denim, hem Alperenlerdenim. (Büyük Destan)
Turan ülkesi de halkı da başka,
Başından fırtına gibi geçen günleri de başka.
Turan'ı tamamıyla idare eden,
Geçmişteki efsanevi han, Afrâsiyâp'tır. (Türkistan)*

Mağcan ve Bâkiler, vatan sevgisi derin ve tarih şuru yüksek olan şahsiyetlerdir. Türk tarihinin gücünü göstermek için ifadelerini seçerek kullanırlar. Mağcan, gururla sahiplendiği Turan'a dünyada hiçbir yeri denk görmez. Bu ülkede

⁴Mağcan Cumabay'ın şiirinde adı geçen hükümdarlar 1465 yılında Canibek ve Kerey Han tarafından kurulan Kazak Hanlığı'nın hükümdarlarıdır.

yaşayanların zekâsına, gayretine üstün sıfatlar ekler. Mağcan, şiirinde Turan'a eskiden de saldıranlar olduğunu dile getirir ve sonrasında Türk milletinin şanlı duruşunu ortaya koyar. Bâkiler, milletinin tarihte dost ve düşmana nasıl baktığını dile getirir ve öfkelenişinde dağları ezecek bir güce sahip olduğunu belirtir.

O, ezelden beri sıradan bir ülke değildir,

Turan'ın durumunu bilersen, tarihini anlarsın.

Geçmişte güzel Turan'a heveslenenler,

Keyhüsrev ile Zülkarneyn'dir.

Yeryüzünde Turan'a denk yer var mı?

Beşeriyette Türk'e denk millet var mı?

Üstün zekâ, ateşli gayret, keskin hayâl

Turan'ın yiğitlerine denk olan er var mı?(Türkistan)

Sevsem gözbebeğim olur ne varsa

Öfkelensem, öfkem dağları ezer.

Dilim bazen suların çağlamasına

Bazan da bülbüllerin şakımasına benzer.(Büyük Destan)

Türkler arasında kurt motifi, yaşam ve güç için önemli bir unsurdur. Oğuz Kağan, Ergenekon gibi destanlarımızda bize yol gösterir, güç durumlardan kurtulmamız için devreye giren bir semboldür. Kurt sembolü aynı şekilde devletlerimizin simgesi, bayraklarımızın bir parçası olarak da kullanılmıştır. Türk edebiyatında çeşitli edebi türlere konu olmuştur. Mağcan ve Bâkiler de ele aldığımız şiirlerinde kurt motifini, Türklerin doğuşunu, kökenini ve yaşayışını göstermek için kullanırlar. Mağcan, Cengiz Han'ı, Türk komutanlarını, tarihimizle özdeşleşmiş kurlara benzeterek onlara önem atfeder. Her ikisi de coğrafya ile birlikte kurtların varoluşunu vererek o topraklar ile kurt figürünün bütünleşimini ortaya çıkarırlar. Bâkiler de kurt motifinin yol gösterici özelliğini hatırlatır.

Nevruz toylarımızda ateşler tutuşturdum

Orhun'dan, Seyhun'dan, Ceyhun'dan geçtim

Yol gösterdi kükreyerek bana Bozkurt'um

Atımla hep yan yana, gözelerden su içtim

Baykal'da da çimdim ben, Hazar denizinde de

Toprağıma bağdaş kurup oturdum. (Büyük Destan)

*Turan'ın deniz denecek gölleri vardır,
Aral, dalgalanan uçsuz bucaksız bir deniz.
Bir uçtaki mukaddes Isık Göl'ün,
Bağrında gök yeveli Türk dünyaya gelmiş.
Cengiz'den Çağatay, Ögedey, Cuci, Töle,
Babalarına çekmişler, hepsi kurt...
Cengiz'in orduyu idare eden iki gözü,
Kaplan Subitay ile gök yeveli Cebe'dir.(Türkistan)*

Mağcan Cumabay'ın "Türkistan" şiirinde ve Yavuz Bülent Bâkiler'in "Büyük Destan" şiirinde dikkat edilmesi gereken bir diğer husus da Türk tarihindeki önemli şahsiyetlerin zikredilmesi noktasıdır. Şiirlerde, Türk tarihindeki önemli şahsiyetler ve Türk halkı sadece savaşçı kimlikleri ile değil geçmişte isimlerini duyurdukları hükümdarlık, ilim, sanat ve edebiyat gibi alanlarda, farklı yönleriyle yansıtılır. Her iki şair de dile getirdikleri dizelerle mazideki önemli kişileri, zikrettiğimiz özellikleri ile hatırlatarak parçaların birleştiği bir bütünün yakalanması için çabalar. Türk tarihinde geçmişteki başarılarıyla yaşayan ve ortaya koyduklarıyla övündükleri kişileri öne çıkarırlar. Yavuz Bülent Bâkiler, isimleri zikrederken Türk dilinin tarihini, eskiliğini vurgular ve bu dili kullanan birçok edebiyat adamını da dile getirir.

*İşte bilge Tonyukuk, Kül-Tigin, Bilge Kağan
Hepsi birbirinden daha mübârek
Süzme asaletimin nurdan kefilisi...
İşte Dede Korkut, kaftanı ipek.
Soyumun sopumun bin yıllık dili.*

*Ve Yusuf Has Hacib, Mahdum Kulu, Fuzuli...
Hepsi de peygamber soyunca asil...
Sonra Kaşgarlı Mahmut; gönlüme düşen
cemre*

*Ali Şir Nevaî, Gaspıralı İsmail
Şiiri, bir bakraç süt gibi Yunus Emre!*

*Cengiz Aytmatov ki, Cengiz Dağcı ki
Aynı on dördünden süzülen huzur.
Sabir Rüstemhanlı... ruh kadar eski
Ve daha binlerce nur üstüne nur.*

*Servetim Buhari'nin, Yusuf Hamedani'nin
Ahmet Yesevi'nin nur servetinden
Güzelliğim, merhametim, şefkatim
Hep Şah-ı Nakşibend Hazretlerinden.
(Büyük Destan)*

*Yeryüzünde Turan'a denk yer var mı?
Beşeriyette Türk'e denk millet var mı?
Üstün zekâ, ateşli gayret, keskin hayâl,
Turan'ın yiğitlerine denk olan er var mı?*

*Doğmuyor beşeriyette Cengiz gibi er,
Deha sahibi, derin düşünceli, çelik ciğerli.
Cengiz gibi bir arslanın bir tek adı,
İnsanın yüreğine cesaret verir.*

*Turan'ı boşu boşuna övmüyorum,
Turan, bunlarsız da birçok yabancıya tanıştı.
Evde oturup gökyüzüyle sırdaş olmuş,
Bilgili Uluğ Bey'e yetişen âlim azdır.*

*Şerefli Türk'ün kanı, asil kandır,
Ebu Ali İbn-i Sînâ o kandandır.
Onun ilminin çokluğu sihir sayılmıştır,
Dünyaya hâlâ onun gibi bir âlim gelmiş midir?
(Türkistan)*

“Türkistan” ve “Büyük Destan” şiirlerinin son mısralarına baktığımızda her iki şairin de şiirlerini sonlandırırken benzer yollara başvurduklarını görürüz. “Türkistan”, “Türkçülük”, “tarih şuuru”, gibi kavramlarla geçmiş döneme özlemi ilk dizeden son dizeye kadar taşıyan bu şiirlerde Mağcan Cumabay ve Yavuz Bülent Bâkiler, Türk milletinin tarihine, saygıyla yâd ettikleri atalarına bir ithaf, hatırlatma vurgusu yapmayı tercih ederler. Bâkiler, son mısralarında Türk tarihini Hunlardan, Türkiye’ye kadar getirir, Türk tarihinin geçmişten yaşadığı güne kadarki kısmını özetler. Türk tarihinde yeri olan “ipek, altın tığ, minyatür, çini, ebru” gibi kelimeleri kullanır. Türk tarihinin çok eskilere dayandığını belirterek şiirde dile getirdiği gibi sadece yetmiş beş yaşında bir cumhuriyet olmadığını anlatır. Mağcan Cumabay da Türklerin sayısız mücadele verdiği ve uzun yıllar yaşam sürdürdükleri toprakları öne çıkarır. Ceyhun ve Seyhun ırmaklarının önemini hafızalardan tekrar gün ışığına çekip çıkarır. Türk milletinin tarihiyle övünmesi için şiiriyle ona seslenir. Böylelikle iki şair de şahsiyetlerinin mayası olan “Türkistan” sevgisiyle “Türkçülük” düşüncesine doğru bir düşünce penceresi açarlar ve şiirlerini sonlandırır.

Hunlardan, Göktürklerden alıp getirdim

İpek ipliğimi, altın tığımı

Mintanıma minyatürler işledim durdum.

Selçuklu çinisine, gönül mührümü vurdum.

Osmanlı ebrusuyla süsledim yastığımı

Mustafa Kemallerle yeni baştan doğruldum

Kim demiş yetmişbeş yaşıma bastığımı? (Büyük Destan)

Geçmişteki Oks ve Yart, Ceyhun'la Seyhun'dur,

Türkler bu ikisine derya derler.

O iki mübarek suyun kıyısında,

Öyleyse, gitsene dedenin kabrini aramaya!...(Türkistan)

SONUÇ

Mağcan Cumabay’ın ve Yavuz Bülent Bâkiler’in “Türkistan” ve “Büyük Destan” şiirlerinde Türkçülük fikrini öne çıkardıklarını görürüz. Onların hedefinde şiirleri ile tarih şuurunu uyandırmak vardır. Her iki şiirde de Türk’ün geçmişteki başarılarına özlem, Türk tarihindeki başarılarından dolayı haklı bir gurur hâkimdir. Mağcan Cumabay ve Yavuz Bülent Bâkiler, Kazakistan ve Anadolu gibi birbirinden uzak bölgelerde yetişmiş olsalar da millî kimlik bilinci, tarih şuuru, şanlı geçmişe duyulan özlem, Türk tarihinden seçtikleri kişiler ve çeşitli motifler bakımından ortak bir anlayışı yansıtırlar. Mağcan, Türkistan’ı anlatırken “Turan” ifadesini kullanır ve ona ait her şeyi coşkulu ve göğsünü gererek anlatır. Turan,

onun şiirinde yirmi yedi kez zikredilir. Bâkiler'in şiirinde Türkistan ve Turan sözcükleri sıklıkla kullanılmaz. Mağcan, yaşadığı yıllarda Kazak milliyetçiliğini onun anlayışıyla Türk milletçiliğini ön plana çıkarmaktadır. Bu anlayışını *Türkistan* şiirine de yansıtır. Mağcan, vatanını, Kazak halkını öne çıkardığı gibi tüm Türk dünyası için de düşüncelerini dile getirir. Türk dünyasındaki diğer şairlerden farklı olarak Mağcan, Türk milliyetçiliğini öne çıkarır. Yavuz Bülent Bâkiler'in Anadolu'da yaşamasının etkisiyle içinde bulunduğu özlem ise atalarının topraklarına gönlünce gidememe duygusudur. Bu duygusunu şiirde birkaç mısra da gösterir. Her iki şair de Türkçülük düşüncesini dile getirdikleri mısralarda Türk tarihinin ne kadar güçlü olduğunu ve Türk milletine denk kimsenin olmadığını belirtirler. Bâkiler, şiirinde Türkmen'im Özbek'im Kazak'ım Kırgız'ım ben diyerek ve daha birçok Türk halkının adlarını sıralayarak hepsinin kendisi olduğunu yani bir bütünün parçaları olduğunu vurgular.

Mağcan ve Bâkiler ele aldığımız şiirlerinde Türkistan coğrafyasına ait Ceyhun, Seyhun, Altay, Hazar, gibi isimlere sıkça dokunurlar. Coğrafya ögesi Mağcan'da geniş bir şekilde anlatılır. Yaptığı betimlemeler ve zikrettiği dağ, ırmak, göl isimleriyle anlatmak istediğini somutlaştırır. Bâkiler, coğrafya ögesine ayrıntılı olarak yer vermez. Şiirlerin muhtevası açısından belirginleşen bu ortaklık Türk halkının tarihini anlatma noktasında da devam eder. Türk tarihinde yer alan sanatçı, ilim adamı, kahraman ve hükümdarlar şairlerimizin "Türkistan", "Türkçülük" temasını bütünleyecek figürlerdir. Türk dünyasının bütününe ele alan ifadeler yer verirler. İki şiirde Bilge Kağan, Tonyukuk, Kül-Tigin, Dede Korkut, Yusuf Hashacib, Mahdum Kulu, Fuzulî, Kaşgarlı Mahmut, Ali Şir Nevaî, Gaspıralı İsmail, Yunus Emre, Ahmet Yesevi, Cengiz Aytmatov, Cengiz Dağcı, Sabir Rüstemhanlı, Buhari, Yusuf Hamedanî, İbn-i Sina, Uluğ Bey, Farabî gibi birçok isim zikredilir. Mağcan Cumabay, "*Türkistan*" şiirinde Kasım Han, Nazar Han, Esim Han gibi Kazak kahramanlarından ve hükümdarlarından bahsederek Kazak topraklarına ait isimleri zikrederek Bâkiler'den ayrılır. Türk kahramanlarını anlatırken her iki şair de Alper Tunga'dan bahsetmeyi tercih eder. Alper Tunga'nın yaşadığı devrizihinlerin hatırlamasını sağlarlar. Çizdikleri Türk coğrafyasında ulaşmak istedikleri bir hedef vardır. Bu hedefleri ile Türkistan topraklarına dikkatleri çekerek Türk halkının geçmişten gelen bütünlüğünü ve mazisindeki kudretini dile getirmek isterler. İki şairin şiirlerinde dikkati çeken ortak noktalardan biri de Türk tarihinde yer edinen kurt motifini kullanmalarındadır. Türk halkına yol gösterici özelliği şiirlerde karşımıza çıkar. Bâkiler, "*Büyük Destan*" şiirinde Mağcan'dan farklı olarak İslami motiflere daha sık yer verir. İstanbul'un fethedilmesini dile getirirken Kur'an'da müjdelendiğini belirterek, Fatih Sultan Mehmet'i mısralarında kullanır. Yer yer Mağcan ve Bâkiler "*Türkistan*" ve "*Büyük Destan*" şiirlerinde bir sesleniş ile hatırlatmak istedikleri güçlü mazinin uyandırılmasını amaçlarlar. Şiirlerini okuyanlara atalarını ve topraklarını aramaları gerektiğini belirtirler. Bâkiler, şiirini bitirirken Türk tarihinin çok eskilere dayandığını belirterek şiirde dile getirdiği gibi Türk devletinin sadece yetmiş beş yaşında bir cumhuriyet olmadığını anlatır. Mağcan Cumabay da Türklerin sayısız

mücadele verdiği ve uzun yıllar yaşam sürdürdükleri toprakları öne çıkarır. Ceyhun ve Seyhun ırmaklarının önemini vurgular. Türk milletinin tarihini araması için şiiriyle Türk halkına seslenir. İki şairin şiirlerini nihayete erdirirken ortaya çıkardıkları ifadeler bu düşünceyi destekler niteliktedir. Her ikisi de Türk milletinin bir sesi olarak edebiyat dünyasında yer alır.

KAYNAKÇA

- Ayvazoğlu, B. (2013). *Defterimde kırk suret*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Bacaklı, Y. (2014). *Mağcan Cumabeyulu'nun şiirleri üzerine bir inceleme*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.
- Bâkiler, Y. B. (2008). *Türkistan Türkistan*. İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları.
- Bâkiler, Y. B. (2010). *Harman*. İstanbul: Size Dergisi Yayınları.
- Batur, B. (2012). *Yavuz Bülent Bakiler'in harman adlı eserinin biçim ve içerik açısından incelenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Fırat Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Elazığ.
- Bayram, P. (2011). Yavuz Bülent Bâkilerin küllenmeyen Azerbaycan sevdası. *Neşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2011(1), 89-106. <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/184869>, (Erişim Tarihi: 22.10.2018).
- Elevkenov, Ş. (1995). *Mağcan (Ömiri Men Şıgarmagerligi)*. Almatı: Sanat.
- Kabaklı, A. (1978). *Türk edebiyatı (Cilt 3)*. İstanbul: Türk Edebiyatı Yayınları.
- Kaplan, M. (2006). *Şiir tahlilleri (I) "Tanzimat'tan cumhuriyet'e kadar"*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kapağan, E. (2015). *Kazak şiirinde tematik değişimler. (Mağcan Cumabaev'in şiirleri örneğinde)*. *TÜBAR-XXXVII Bahar*, 2015(37). <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/157218>, (Erişim Tarihi: 24.11.2018).
- Koç K., Almagül, İ. & Bolat, K. (2007). *Kazak edebiyatı (II)(Sovyet Dönemi ve Bağımsızlıktan Sonraki Kazak Edebiyatı)*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Mirzahmetuli, M. (2004). *Başlangıcından günümüze kadar Türkiye dışındaki Türk edebiyatları antolojisi Kazak edebiyatı*. (Cilt 27-28). Ankara. Kültür ve Turizm Bakanlığı. Erişim adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-78579/xv-xviii-asirlardaki-kazak-edebiyati.html>
- Tamir, F. (1993). *Mağcan Cumabayef ölenleri*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.